

TOPLUM, KARŞI-TOPLUM VE BİR KİTAP

Sadettin Elibol

Öncelikle Yüzyılın 100 Türk Romanı eseriyle edebiyat dünyamızda kalıcı bir iz bırakan Giresunlu Eleştirmen Fethi Naci'nin anısına saygıyla.

Çoğunlukla sosyolojik metinlerde vurgulandığı gibi Türkiye siyasi formasyon olarak yurttaş bireylerin eşitliği ilkesine dayanan bir ulus devlettir.

Yurttaş bireyler toplamı, bilindiği gibi en geniş anlamıyla toplum olarak tanımlanır. Orada hiç kimsenin etnik ve dinsel kökeninin değeri yoktur; kişinin yurttaş birey oluşu, bunu ifade eden kimlik kartı esastır. Dolayısıyla orada her insan değerini taşıdığı kimlik kartından alır. Bu kimlik kartını taşıyan bireyler bütünü -yaklaşık üç yüz yıldır -dünyanın gelişmiş ülkelerinde ulus toplum olarak tanımlanır.

Söz konusu ülkelerde -doğal olarak- ulus toplum tarihçiliği yapılı; uydurulan nesnel gerçekler öncelikle örgün öğretim kurumlarıyla aktarılır.

Yapılan aktarım, var olan toplumun ne olduğu, nereden geldiği ve nereye gideceği sorularının yanıtlarını içerir; bu da yurttaş bireylere tarih bilinci kazandırır.

İnsanlığın ulaştığı ulus toplum aşamasında, neredeyse her ülkenin verdiği tarih bilincinin birbirinden farklı olduğu yadsınamaz.

Evet ama söz konusu farklılıklar, ileri bir aşamada ulus toplumların yerini insanlık idealine terk etmesiyle aşılabılır. Dolayısıyla farklı bilinçler zayıflayabilir; insanlık bilinci güçlenebilir; giderek -hiç de tekdüze olmayan- evrensel bir dünya toplumu kurulabilir.

Kant'tan sonra Türk filozofu Hilmi Ziya Ülken de dünya toplumlarının bu aşamaya ulaşabileceklerini vurgular.

Filozof Ülken, başta İnsani Vatanperverlik olmak üzere çeşitli metinlerinde bu öngörüsünü ayrıntılı olarak temellendirir. (Bkz. S. Elibol, "Hilmi Ziya Ülken" (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce -Milliyetçilik (edt: Tanıl Bora, İletişim y, İst. 2002)

Ne var ki verili koşullarda ulus toplumlar dünya toplumu olabilmekten hâlâ çok uzak durumdadırlar.

Tam da bu nedenle ulus toplum olgusu 21. yüzyılda da varlığını ve yaygınlığını koruyacaktır. Dolayısıyla ülke tarihçileri ulus toplum tarihi yazmayı ve aktarmayı daha uzun yıllar sürdürmek zorunda kalacaklardır.

Söylemek bile fazla; Türk tarihçiliği de bu zorunluluğun gereğini yapmak ve sürdürmek ödeviyle yükümlü olacaktır.

Durum bu kadar açık ve seçikken, ülkemizde, özellikle 2000'lerin başından beri ulus toplum tarihçiliğine karşı klan tarihçiliği, başka bir ifadeyle karşı-toplum tarihçiliği yapmaya heveslenenler, bir ölçüde de olsa "başaranlar" olmuştur.

Kimi sosyologların da vurguladığı gibi söz konusu tipler çoğunlukla var olan toplumu en küçük unsurlarına (atomlarına) kadar dağıtmak, böylece onu biçimsiz (amorf) bir yığışıma dönüştürmek, eskilerin ifadesiyle tam bir "klanlar mezbelesi/ahali" yaratmak hevesindedirler.

Kuşkusuz 1980'lerden bu yana uygulanan (ve post modern zevzeklikle desteklenen) neoliberal politikalarla yaratılan iklim, söz konusu tipler için hayli elverişli bir ortam sağlamıştır.

Özellikle son yirmi yılın iktidarı neoliberal politikaları sonuna kadar uygulamaya çalışmış; bu da anılan tipleri daha bir cesaretlendirmiş ve pervasızlaştırmıştır; "yerel tarih çalışmaları" adı altında toplum tarihçilerine karşı çok sayıda klan tarihçisi türemiştir.

Anılan tipler -doğal olarak- iki grupta toplanmış durumdadır: Yazılı tarih yapanlar, bir; sözlü tarih yapanlar, iki.

Her iki gruba verilebilecek örnek sayısı hiç de az değildir; iyi niyetle yapılmış bazı istisna çalışmalar dışta tutulursa çoğunluk Attila İlhan'ın "Türkiye'nin her zaman yüzde yirmi hain kontenjanı vardır" saptamasını doğrular niteliktedir.

Dünyanın gelişmiş hiçbir demokrasisinde böyle bir "kantenjan" yoktur; Almanya'dan ABD'ye kadar bu böyledir.

Batı (kapitalist emperyalist sistem), kendini oluşturan ülkelerde böyle bir "kantenjan" yaratmaz; ancak Türkiye gibi yarı bağımlı ülkelerde toplum karşı klan tarihçiliğini farklı yöntemlerle (fonlama dâhil) özendirir; ne yazık ki ülkemizde bunu doğrulayan "tipik örnekler" hiç de az değildir.

2024 koşullarında Türkiye, toplum niteliğini korumak ile klanlar mezbelesi olmak, dolayısıyla tarih dışına düşmek ikilemine zorlanıyor.

Korkarım ki Türk toplumu (ulusu), bu yakıcı ikilemden nasıl kurtulacağını yaşayarak öğrenecektir. Bilindiği gibi yaşayarak öğrenmek mümkündür, ancak bedeli oldukça ağırdır.

Ülkemizde ödenebilecek bedelin farkında olan, dolayısıyla toplum tarihçiliği karşıtlığına düşmeden "yerel tarih çalışmaları" yapan isim bir elin parmaklarını geçmez.

Genç sosyolog Mustafa Bakırcı (Doç. Dr.) bu isimlerden birisidir. Kendisinin imzasıyla yayımlanmış üç ciltlik eser “Giresun’un Sözlü Tarihi (Belediye y, 2024) adını taşıyor.

Eser “proje” olarak tasarlandığı için Bakırcı “yürütücülüğü” üstlenmekle kalmamış editörlük gibi hayli emek gerektiren “iş” de titizlikle başarmış görünüyor.

Sosyolog Bakırcı, uzun “giriş” metninin bir yerinde eserin “Türk modernleşmesinin yerel düzeydeki bir aynası olabileceğini” vurguluyor.

O, bu varsayımının otuz beş kişiyle yapılan görüşmeler (konuşmalar) toplamıyla doğrulanabileceğini öne sürüyor. Ancak bunun ne derece başarılabilirdi tartışmalı görünüyor (Kuşkusuz, bu da doğaldır).

Giresun’un tarihini ve bu süreçteki toplumsal değişimini / gelişimini veren eserler vardır kuşkusuz. Örneğin, Tarihçi Mehmet Fatsa’nın çalışmalarının hem nicel hem de nitel açıdan belli bir ağırlık taşıdığı söylenebilir; ki bunlar çoğunlukla kentin Devrim öncesi tarihi ile ilgili eserlerdir; ciddi çalışılmış metinlerdir.

Bakırcı’nın Fatsa ile yaptığı uzun görüşme metninin her ciltte açılış konuşması olarak verilmesi okuyucuya hayli yararlı bir arka plan sunmaktadır.

Kentin Cumhuriyet döneminde yaşadığı değişim / gelişim tabloları söz konusu arka plan zemininde daha bir anlam kazanmaktadır.

Aslında Giresun ve insanının yaşadığı gelişimi ülkemizin hemen her kentinde görmek mümkündür (Ahmet Arslan’a göre Urfa istisnadır).

Modernleşmenin hem Batı-dışı olması hem de geç yaşanması nedeniyle bazı sorunlar elbette vardır. Ancak kimi sosyologların vurguladığı gibi bu sorunlar zamanla aşılabilecek “arızî güçlükler”dir. Örneğin, klanlaşan Orta Çağ kalıntısı “kültürel tortular” bunların başında gelmektedir. Evet ama, bu ve benzeri sorunlar hangi zeminde yaratılmıştır; soru budur!

Ülkemiz, farklı metinler(im)de sıkça vurguladım; 1940’lı yılların sonlarından itibaren Batı’ya (kapitalist emperyalist sisteme) kapılanmış; tam da bu nedenle yaşanan süreçte yön bilinci hayli sarsılmıştır. Bu sarsılma, çeşitli sorunlar yaratmış; toplumumuzu, bugün “olmak ya da olmamak” ikilemine sürüklemiştir. Ya özgün yolunda ilerleyecek ya da sorunlar batağında büsbütün dağılıp çökecektir.

Öyle görünüyor ki hâlâ yaşanan sürünme hali sürgit devam ettirilemeyecek; bu da çıkış veya çöküşle sonuçlanacaktır.

Dikkatli her okur da bilir ki, bir metinde yazarın “ne söylediği kadar nasıl söylediği” de önemlidir.

Ne yazık ki, ülkemizde bilim alanında yazarların çoğunluğu metinlerinde buna pek dikkat etmemektedir.

Kuşkusuz bu sorunun aşılabilmesinin ön koşulu gelişkin bir dil bilincine sahip olmaktır; ne ki bilim alanına ilişkin metinlerin çoğunda bunun eksikliği izlenebilmektedir.

Türkçe, Devrim'in yaratıcı gücüyle son yüzyılda hem söz varlığı hem de anlatım imkânları açısından büyük gelişme göstermiş; felsefe, bilim ve sanat dili olmuştur.

Bilindiği gibi toplumdaki dil bilinciyle (de) gelişmişlik düzeyi arasında doğru orantı vardır. Tam da bu nedenle toplumu ileriye taşımada öncülük ödeviyle yükümlü insanların bu bilinçle yazmaları beklenir.

"Cumhuriyet Döneminde Şehir ve İnsan" alt başlığıyla yayımlanan esere, -üst adından da anlaşıldığı gibi- sözlü anlatıma dayandığı için belli bir hoş-görüyle bakılabilir.

Yaklaşık elli yıl önce üç yıl yaşadığım kenti ve insanını sunan sosyolog Bakırcı içten bir teşekkürü fazlasıyla hak etmiş durumdadır.

Aynı teşekkürü Cem Feridunoğlu (Dr.) da hak ediyor kuşkusuz; çünkü eserin hem proje hem de yayım aşamasının koordinatörlüğünü yürüttüğünü biliyoruz.

İnsan, Giresun'a dair böylesine kapsamlı bir eserde, neredeyse bütün Karadeniz bölgesinin Kuva-yı Milliye önderi olarak fedaileşen; Sakarya'da, Dumlupınar'da ve Büyük Taarruzda, o dağdağalı günlerde Atatürk'ün ordu-sunda savaşan Osman Ağa'nın halk belleğindeki yerini de görmek istiyor. Bir iki kişiye değil de çok sayıda anlatıcıya sorulsaydı bu başarılabilirdi sanırım.

Söylemek bile fazla; Osman Ağa, salt Giresun tarihiyle sınırlanabilecek bir kahraman değil -vurgulandığı gibi- ulusal geçmişimizde de etkin olmuş bir isimdir. Tam da bu yüzden daha fazlasını hak ediyor (Giresun kalesinde anıt mezarının bulunması yetmiyor).

Soru; üniversite, belediye ve valilik el ele vererek neden bir "Osman Ağa sempozyumu" düzenleyip katılımcıların bildirilerini kitaplaştırıp yayımlamaz? Değer olarak "kadirbilirlik" bunu gerektirmez mi?

Umarım önümüzdeki yıllarda söz konusu kurumlar bu gereksinimi karşı-layacak nitelikli bir çalışmaya imza atmayı başarırlar.

Bilindiği gibi başarılan, başarılabilecek olanın da yolunu açar: Giresun Be-lediyesi, böylesine oylumlu ve kapsamlı bir eseri okuyuculara sunabilmekle, diğer iki kurumla koordinasyon içinde o kahraman üzerine bir sempozyum yapmayı da başarabileceğini göstermiş durumdadır.

Kentin yeni Belediye Başkanı Fuat Köse, eserin yayımını üstlenerek elbet-te kendisinden bekleneni yapmıştır; sağ olsunlar, ama beklentimiz bâki!